

MARIJA PANTELIĆ, s. AGNEZIJA

(FERDINANDOVAC, 12. LIPNJA 1915.–ZAGREB, 8. LISTOPADA 2008.)

U Zagrebu je 8. listopada 2008. u 94. godini života umrla i 13. listopada na zagrebačkom Mirogoju sahranjena Marija Pantelić, s. Agnezija, časa sestra milosrdnica, istaknuta hrvatska filologinja, paleoslavistica.

Rođena je u podravskom selu Ferdinandovcu 12. lipnja 1915. Osnovnu je školu završila u rodnom selu, gimnaziju u Zagrebu. God. 1935. stupa u samostan Sestara milosrdnica pod redovničkim imenom s. Agnezija. Na zagrebačkom Filozofskom fakultetu diplomirala je tadašnju XVI. grupu (hrvatski jezik i južnoslavenske književnosti, staroslavenski i ruski jezik, narodnu historiju te francuski jezik s književnošću). Nakon diplomiranja 1941. radi na srednjim školama u Zagrebu, a od 1949. u Staroslavenskom institutu u Zagrebu. Doktorirala je tezom "Hrvatskoglagoljski kodeksi krbavskoga područja u 14. i 15. stoljeću". U inozemnim bibliotekama i arhivima (Beč, Salzburg, Innsbruck, St. Gallen, Vatikan, Pariz, Mainz) proširuje svoje stručne vidike i skuplja građu o glagoljskim misalima i brevijarima. Temi svoje doktorske disertacije vraćala se vrlo djelotvorno i kasnije te se može reći da je našim filolozima i kulturnoj javnosti otkrila Bartola Krbavca, pisca i iluminatora nekoliko glagoljčnih liturgijskih knjiga (*Berlinski misal*, *Ročki misal*, *Ljubljanski misal*, zagubljeni *Bakarski brevijar*) i ponudila vrlo ozbiljne indicije da je on svoje kaligrafsko umijeće prvo pokazivao u Krbavi, a zatim otišao u Hrvatsko primorje i tamo vjerojatno organizirao skriptorij u kome je svoje vještine možda počeo stjecati znameniti minijaturist Julije Klović iz Grižana (1498. – 1578.). O tim je problemima pisala u nekoliko navrata, npr. u tekstovima "Hronološki elementi u Ročkom misalu", "Hrvatskoglagoljski misal iz godine 1402." (jedna i druga rasprava izašle su u *Slovu*, 6–8, 1957), "Kulturnopovijesni značaj hrvatskih glagoljskih kodeksa" (*Crkva u svijetu*, 3, 1977), a za ovu problematiku najvažniji je među njima tekst "Glagoljski kodeksi Bartola Krbavca" (*Radovi Staroslavenskoga instituta*, 5, 1964) na stotinjak stranica! Ti su njezini radovi posvjedočili da smo uz Kvarner i Istru imali još jedno središte hrvatskoga glagoljaštva, ono oko Zadra i Nina, a krbavska je regija prostor preko kojega ta dva glagoljaška žarišta ostvaruju svoje veze do Krbavske bitke 1493. godine.

Također je u obzor filološke znanosti uvela *Mavrov brevijar* iz 1460. Ona mu je dala i ime po vrbničkom popu Mavru za kojega je napisan i pokazala da ga je pisao vrbnički žakan Blaž, a dovršio pop Jure iz Baške (1471). Svojim odličnim uvidom i preciznim istraživanjima pokazala je da pisar Blaž nije nitko drugi do Blaž Baromić, kasniji slavni tiskar i jedan od utemeljitelja senjske glagoljaške tiskare (1494.–1508.).

Brevijar je, uz ostalo, značajan jer se u njemu nalazi služba u čast sv. Ćirila i Metoda sa zanimljivom i znakovitom pogreškom u lekciji: naime, grad njihova rođenja po tome je brevijaru Solin, a ne grčki Solun! U jezično jako kroatiziranom kodeksu kaže se za Svetu Braću da "vse knigi hr'vat'ske tlač'še". Njezini su radovi uvelike pomogli da Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu otkupi taj vrijedni rukopis koji je bio vlasništvo obitelji Umberta Pezzolija iz Rima. ("Glagoljski

brevijar popa Mavra iz godine 1460.", *Slovo*, 15–16, 1965). Vrbnički pop pa senjski kanonik, znameniti srednjovjekovni tiskar Blaž Baromić jedna je od najzanimljivijih osobnosti naše srednjovjekovne kulture (utemeljio je senjsku glagoljsku tiskaru koja je radila od 1494. do 1508.). Njemu je posvetila studiju "Kulturni ambijent djelovanja Blaža Baromića, pisca i štampara glagoljskih knjiga" (*Senjski zbornik*, 6, 1975).

Stekla je ugled najkompetentnije istražiteljice hrvatskoglagoljske liturgijske građe koju je obrađivala s povijesnoliturgijskoga, jezičnoga, pismovnoga i iluminacijskoga vida često se baveći teškim pitanjima datacije i lokalizacije tekstova. Dobro poznavanje latinske i slavenske liturgijske tradicije omogućuje joj pouzdanu kontekstualizaciju pojava i osoba. Posebno mjesto u tom pogledu zauzima njezina izvanredna studija "O Kijevskim i Sinajskim listićima" (*Slovo*, 35, 1985) u kojoj dokazuje da su ti glagoljični fragmenti nastali na pograničnom i mješovitom području "kao što je bila dubrovačka Astoreja i poluotok Pelješac sa svojim humskim zaleđem". Glavni je zaključak sadržan u rečenici: "Kijevski listići predstavljaju spomenik jednoga dijela Gregorijanskog sakramentara s istočnom leksikom i izrazima, a Sinajski listići najstariju istočnu liturgiju protkanu oracijama suvremene zapadne duhovnosti."

Dokazala je, analizirajući kalendar i sanktoral naše prve tiskane knjige, da je *Misal kneza Novaka* iz 1368. poslužio kao glavni, ali ne i jedini, tekstovni predložak za prvu hrvatsku inkunabulu (*Misal po zakonu rimskoga dvora*, 1483) i da je predložak priređen u Istri. ("Prvotisak glagoljskog misala iz 1483. prema misalu kneza Novaka iz 1368.", *Radovi Staroslavenskoga instituta*, 6, 1967., na preko sto stranica).

Prvorazrednim priložima sudjelovala je u objelodanjanju važnih pretisaka glagoljaških tekstova *Prvotiska misala*, *Hrvojeva misala*, *Drugoga novljanskog brevijara* te poznate hrestomatije *Hrvatska srednjovjekovna književnost* (PSHK 1).

Po mnogima najljepši hrvatskoglagoljski kodeks *Misal Hrvoja Vukčića Hrvatinića* ponovno je "otkriven" za javnost 1963. kada se saznalo da se nalazi u Biblioteci turskih sultana u Istanbulu. Istraživanja sestre Agnezije ("Povijesna podloga iluminacije Hrvojeva misala", *Slovo*, 20, 1970) bila su uvod u veliki trijumf naše filologije: naime, 1973. Staroslavenski je institut iz Zagreba (zajedno sa svojim slovenskim i austrijskim suizdavačima) objavio i preslik rukopisa i kritičko izdanje teksta. Istražila je Marija Pantelić raskošnu iluminaciju toga kodeksa (96 minijatura i preko 380 inicijala), vrlo podrobno analizirala sadržaj teksta i transliterirala ga.

Kada je Staroslavenski institut odlučio izdati *Drugi novljanski brevijar* (iz 1495), onaj dakle u kojem se nalazi poznati "Zapis popa Martinca" o Krbavskoj bitci i koji sadrži potpun Psaltir i nekoliko starozavjetnih knjiga, Riječka nadbiskupija kao vlasnik dopustila je da sestra Agnezija rukopis (težak više od 10 kg) odnese u svoj samostan u zagrebačkoj Frankopanskoj ulici i da ga tamo proučava. Ustanovila je da ga je pisalo naizmjenice pet pisara. Nakon njezinih istraživanja i objavljivanja pretiska (1977) primjerak toga iznimnoga teksta uključen je u stalnu izložbu slavenskih prijevoda Biblije u Jeruzalemu!

Benediktinci, pavlini i franjevci trećoredci nositelji su naše glagoljaške pismenosti i u liturgijskim su kodeksima ostavljali žigove svoje redovničke posebnosti, ali i društvenoga okoliša u kojemu su djelovali. Za onoga tko umije očitavati raznorodne signale koje nam takvi tekstovi odašilju, oni su važni ne samo za liturgička i povijesnojezična istraživanja, nego pružaju obilje obavijesti o društvenim prilikama i kulturnim ambijentima u kojima su nastali ("Odras sredine u u hrvatskoglagoljskim liturgijskim kodeksima 14. i 15. stoljeća", *Slovo*, 21, 1971).

Srednjovjekovna je tradicija promovirala svetoga Sisina i arkandela Mihaela u pobjednike nad ženskim zloduham. Stvoreni su tzv. amuleti, tj. tekstovi koji svojim molitvama, zaklinjanjima i magijskim nabranjem imena tjeraju zloduha. Sestra Agnezija Pantelić napisala je rasprave "Hrvatskoglagoljski amulet tipa Sisin i Mihael" (*Slovo*, 23, 1973) i "Srednjovjekovna vjerovanja u hrvatskoglagoljskom amuletu" (*Dometi*, 7–8, 1973) te uključila hrvatskoglagoljski amulet u europska istraživanja sličnih tekstova dokazujući kako proučavanje amuleta naših glagoljaša u važnim pojedinostima širi spoznaje o toj vrsti tekstova u europskoj tradiciji.

Glagoljaška je tradicija sačuvala i tragove staroslavenske, ćirilometodske liturgijske poezije, poezije s psalmodijskim ritmom: takva je uskrsna himna "Hrbstb vskrbse iz mrtvihb" koja je u našim glagoljičnim kodeksima (*Vrbnički 3. brevijar, Prvotisak 1483*) zapisana kao proza i pjevala se do 18. stoljeća na Uskrs uz ljubljenje križa. O tome je pisala u studiji "Elementi bizantske himnologije u hrvatskoglagoljskoj himni 'H(rbst)b v(b)skr(b)se iz mrtvihb'" (*Slovo*, 17, 1967).

Spominjemo i rasprave "Päpstliche und andere Dokumente in Salzburg über Athos, Dubrovnik und Kotor" (*Annales Instituti Slavici*, Bd. I/3, Wiesbaden 1964), "Hrvatskoglagoljski odlomak 'Missale festivum'" (*Slovo*, 22, 1972), "Pashalne tabele i datiranje glagoljskih kodeksa" (*Slovo*, 25–26, 1976), "Senjski Lobkowiczov glagoljski kodeks iz 1359 – prototip srednjovjekovnih 'Liber Horarum' za laike" (*Senjski zbornik*, 8, 1980) itd.

Za doprinos poznavanju staroslavenskoga bogoslužja i svoja paleoslavistička istraživanja dobila je 1988. na zagrebačkome Katoličkom bogoslovnom fakultetu, kao prva žena, doktorat *honoris causa*.

Bez ikakva se pretjerivanja može reći da je sve čega se dotakla pretvarala u zlato, u sjaj trajnih znanstvenih dosegâ kojima vrijeme neće ništa oduzeti. Nije pisala da bi skupljala bodove i stjecala titule, njezini su tekstovi plod znanstvene znatiželje, velikoga znanja i mukotrpnoga rada. Bila je zadovoljna samo onda kada je učinila sve što je mogla. Bogata znanjem, uporna, strpljiva, tiha i nenametljiva, ostavila je neizbrisiv trag u hrvatskoj i slavenskoj filologiji, ali i u srcima onih koji su je poznavali i s njom surađivali.

Stjepan Damjanović